

"Kıyas-ı Temsili" hakkında bilgi verir misiniz?

Akıl yürütme biçimlerinden biri de **kıyas-ı temsili**dir. Bunun diğer bir adı **anoloji / benzeşim**dir.

Kıyas-ı temsilî; *akıl yürütmenin temel yöntemlerinden biridir.* Bu yöntemle insan zihni, olaylar arasındaki benzerliklerden hareketle, bilinenlerden bilinmeyen sonuçları çıkarır.

Anoloji, İslâmî literatürde "**kıyas-ı temsilî**" adını alır. **Kıyas-ı temsilî,** aralarında mevcut olan ortak bir vasıftan dolayı, iki şeyden gizli olanı açık olana, gaip olanı görüneye vs. kıyas etmektir.

Bediüzzaman'ın kullandığı kıyas-ı temsilî yönteminin, mantığın birinci ve en güçlü ilkesi olan kıyas-ı iktiranînin birinci şeklinin birinci şikkından daha güçlüdür.

Bu kavramları şöyle açıklayabiliriz:

Kıyas-ı iktiranî:

Kıyas-ı iktiranî, önermelerden oluşur. Birinci önermeye küçük önerme, ikinci önermeye büyük önerme adı verilir. Önermelerde tekrar eden kavrama ise, orta terim (*hadd-i evsat*) denir.

1) Kıyas-ı iktiranînin birinci şekli:

Kıyas-ı iktiranînin birinci şeklinde; orta terim (*hadd-i evsat*), birinci öncülde yüklem (*suğrada mahmül*), ikinci öncülde özne (*kübrada mevzu*)'dir.

Bunun birinci şikkında ise; birinci ve ikinci öncül olumlu ve küllîdir, dolayısıyla sonuç olumlu küllî olur.

"Tüm cisimler sonradan yaratılmıştır, sonradan yaratılan her şey değişkendir, o zaman tüm cisimler değişkendir." önermesi, kıyasın birinci kısmının birinci şikkına girer.

Bunun yanında diğer şekiller de vardır. Ancak bunlar, birinci şık önerme kadar güçlü değillerdir.

2) Kıyasın ikinci şekli:

Kıyasın ikinci şekli; birinci ve ikinci öncül küllî, fakat birinci öncül olumlu ikinci öncül olumsuz olur, sonuç ise olumsuz küllî olarak gerçekleşir.

“Tüm cisimler mürekkeptir, mürekkep olan hiçbir şey kadim değildir, o zaman cisimlerden hiçbir şey kadim değildir.” önermesi gibi.

3) Kıyasın üçüncü şekli:

Üçüncü şekli; birinci ve ikinci öncül olumlu, fakat birinci öncül cüz’î (*tikel*) olursa, sonuç olumlu cüz’î olarak gerçekleşir.

“Bazı cisimler mürekkeptir, tüm mürekkep olanlar sonradan yaratılmıştır, o zaman bazı cisimler sonradan yaratılmıştır.” önermesi gibi.

4) Kıyasın dördüncü şekli:

Dördüncü şekli ise; birinci öncül olumlu cüz’î, ikinci öncül olumsuz küllî ve sonuç da olumsuz cüz’î olur.

“Bazı cisimler mürekkeptir, mürekkep hiçbir şey kadim değildir; öyleyse bazı cisimler kadim değildir.” dördüncü şıkka örnektir.

Bediüzzaman’ın kendi yöntemini savunurken kullandığı en önemli kavramlardan biri **burhan**dır. Kesinlik gerektiren itikâdî ve fikrî konularda, **“bürhan-ı mantıkî”**yi gerekli gördüğünden, bu kavrama pek çok yerde atıfta bulunur.

Burada, meselenin daha iyi kavranabilmesi için **“burhan”** mefhumu üzerinde kısaca durmakta yarar vardır.

Burhan kelimesi gelişigüzel kullanıldığında, bununla sadece delil kast edilir, fakat bilimsel bilgi alanında delilden öte bir anlamı vardır.

Molla Fenârî’ye göre **burhan**, kesin sonuç elde etmek için, kesin (yakînî) öncüllerden oluşan bir kıyastır. Burada **“kesinlik”** kavramından **“gerçeğe tam uygunluk”** kastedilmektedir. Bu, içinde zan, şüphe ve bilgisizlik barındırmayan bir düşünce aşamasıdır.

Meselâ;

“Kur'an Hz. Peygambere inmiştir.

Hz. Peygambere inen her şey gerçektir.

Öyleyse Kur'an da gerçektir.”

şeklindeki bir hüküm Müslümanlar için zan, şüphe ve bilgisizlik taşımayan kesinlik taşır.

“Kesin” kavramının içine;

- Açıklığı kendinden olanlar: *“Bir ikinin yarısıdır.”* gibi,

- Deneyle kazanılan bilgiler: *“Ateş yakıcıdır.”* gibi,

-
- Akıl yürüterek ulaşılan olgusal bilgiler: “Ay, ışığını güneşten alır.” gibi,
 - Ve yalan söylemesi mümkün olmayan bir topluluğun verdiği haberler: “Mütevâtir.” girer.

İşte burhan da bu yollardan biriyle elde edilmiş delil olmaktadır ve **burhan-ı limmî** ve **bürhan-ı innî** şeklinde ikiye ayrılır.

Burhan-ı limmî müessirden esere, **burhan-ı innî** ise eserden müessire gitmekle elde edilir.(1)

Bediüzzaman'ın kendi kullandığı yöntemi savunması bağlamında, ortaya attığı tezlere kısaca değinelim:

Ona göre, gerçi mantıkçılar kıyas-ı temsilînin (*analoji*), “**yakîn-i kat'î**” ifade etmediğini söylemişlerdir. Ancak kıyas-ı temsilînin bir nev'i vardır ki; mantığın yakîn ifade eden bürhanlarından daha güçlüdür ve mantığın birinci şeklinin birinci darbından daha fazla yakîn ifade eder. O kısım da şudur:

Bir temsil (*analoji*) yoluyla küllî (*tümel*) bir hakikatin ucunu gösterip hükmü o hakikate bina etmektir. O hakikatin kanununu, bir hususî maddede göstermektir. Öyle ki, o önemli hakikat bu yolla bilinir ve cüz'î maddeler, ona tatbik edilir.

Meselâ, “**Güneş tek iken, nuraniyet vasıtasıyla her parlak şeyin yanında bulunur.**” önermesiyle işaret edilen husus, “**Nur ve nuranî olan şeyler için sınır ve engel söz konusu olamaz. Onlar için uzak yakın, az çok eşit olur. Mekân onları engellemez.**” ilkesidir.(2)

Bu ifadelerden anlaşıldığına göre kıyas-ı temsilî yöntemi; kâinatta söz konusu olan genel bir ilkeyi belli bir nesnede (cüz'î) belirleyip, o ilkenin aynı kategoriye giren tüm cüzlerinde de geçerli olduğu sonucuna ulaşmayı öngörür.

Mesela; Güneşin nurlu bir varlık olmasından dolayı her parlak şeyde yansıması, cüz'î bir ilkedir, bu ilkeden hareketle “**Her nuranî varlık parlak şeylerde yansıyabilir.**” küllî sonucuna ulaşılabilir.

Bu yaklaşımı mantığın genel ilkelerine göre, kıyasın ya tüme varım (istikra), ya da analoji (temsil) alt bölümlerinden birine dahil edebiliriz.

Dipnotlar:

(1) bk. Molla Fenarî, 1985: 59.

(2) bk. Nursî, Sözlür 1994: 563.